

Inleiding

Al eeuwenlang wordt de wereld geteisterd door conflict en oorlog. Het is de mensheid nog niet gelukt om een staat van eeuwige vrede te bereiken. Aan het einde van de Koude Oorlog was er wel enige hoop. In plaats van de bipolaire machtsstrijd tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, die direct na de Tweede Wereldoorlog begon, zou er een nieuwe wereldorde komen, volgens de toenmalige Amerikaanse president George Bush sr. Daarin zouden staten wereldwijd met elkaar samenwerken en op die manier universele rechten, vrede en vrijheid waarborgen, waarbij een belangrijke rol zou zijn weggelegd voor de Verenigde Naties (VN). Internationale samenwerking tussen staten is in de jaren negentig inderdaad op allerlei beleidsterreinen toegenomen en heeft ook geleid tot uitbreiding van internationale organisaties en meer onderlinge samenwerking tussen die organisaties wereldwijd.

Maar het afgelopen decennium lijkt het alsof de ene crisis de andere opvolgt. De Oekraïneoorlog, de klimaatcrisis, vluchtelingenstromen en migratie, brexit, de opkomst van rechts populisme, COVID-19 en de oorlog in Gaza hebben alle geleid tot toegenomen spanningen in de internationale arena. Volgens sommige waarnemers leven we in een tijd waarin het multilateralisme en de bijbehorende internationale organisatiestructuur aan alle kanten worden uitgedaagd; of zelfs misschien ten einde lopen en plaatsmaken voor een wereldorde à la carte. Dit is een orde die louter draait om machtspolitiek, waar dreiging en oorlog overheersen. Deze zou het einde betekenen van de door het Westen gedomineerde politieke orde. Andere waarnemers zijn optimistischer. Er is een voorzichtig begin gemaakt met wereldwijde afspraken om klimaatverandering te beteugelen, Oekraïne werd niet onder de voet gelopen, en organisaties als de Europese Unie (EU) en de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) passen zich aan de veranderde omstandigheden aan. Over de wat langere termijn bezien vallen juist het succes en de bestendigheid van deze organisaties op. Kortom, volop stof voor debat.

De achterliggende vraag is welke factoren een rol spelen in de veranderingen die we waarnemen. Welke processen op korte en lange termijn liggen eraan ten grondslag? Welke statelijke en niet-statale actoren zijn daarin van belang? Wat bedoelen we eigenlijk als we over veiligheid en macht spreken? Om wiens veiligheid gaat het? Hoe kunnen we vrede en veiligheid bereiken? Dit zijn vragen waar het vak internationale veiligheidsstudies antwoord op probeert te geven.

Veiligheid is een veel bediscussieerd begrip, net als oorlog, vrede, macht en andere concepten in het vakgebied. En trouwens niet alleen in dit ene vakgebied. Veiligheidsstudies is onderdeel van een veel groter geheel aan studies die zich met kwesties van oorlog en vrede bezighouden, zoals de leer der internationale betrekkingen, krijgswetenschappen (*war studies*), conflictstudies, vredesstudies en strategische studies, om er maar een paar te noemen. In de analyse van alles wat zich bevindt tussen crisis, oorlog en vrede kunnen al deze studies veel aan elkaar hebben door aanvullende en wederzijdse uitwisseling, maar ook via wederzijdse kritiek.

De centrale thematiek van dit boek is veiligheid en – uiteraard – het gebrek daaraan in de vorm van armoede, geweld en oorlog. In 22 hoofdstukken gaan we in op de theoretische stromingen in internationale veiligheidsstudies en aanverwante vakgebieden; op kernbegrippen als oorlog en vrede; op het buitenland- en veiligheidsbeleid van staten als Nederland en België; op de rol van *civil society*, bedrijven en gewapende niet-statelijke actoren; op internationale organisaties als de VN, EU en NAVO; en op conflictpreventie, bemiddeling en vredesoperaties. Doelstelling is om studenten en andere geïnteresseerden te voorzien van een gedegen overzicht en een helder begrippenkader dat hen de wereld om ons heen kritisch te bekijken.

Engelstalige inleidingen in het vakgebied zijn er volop; een recent boek dat al deze onderwerpen in begrijpelijk Nederlands uiteenzet, ontbrak tot nu toe. We gaan er wel van uit dat onze studenten Engelse citaten kunnen lezen, die hebben we dan ook zonder vertaling opgenomen. (Duitse, Franse of Latijnse citaten hebben we zo veel mogelijk vermeden en vertaald wanneer het echt niet anders kon.) Toch zijn we van mening dat een uitleg in de eigen taal bij veel studenten beter landt.

Het boek is geschreven voor civiele en militaire studenten op bachelorniveau in studierichtingen die zich met kwesties van oorlog, vrede en veiligheid bezighouden. Voorbeelden zijn ontleend aan de internationaal-politieke en de militaire praktijk. De aandacht voor militaire aspecten is niet alleen te verklaren doordat een groot deel van de auteurs en de redactie verbonden is aan de Nederlandse Defensie Academie, maar ook doordat defensie en de krijgsmacht een vanzelfsprekend deel uitmaken van internationale veiligheidsstudies.

De verbinding tussen theorie en praktijk is een rode draad in het boek. In de loop van het boek verschuift de nadruk van theoretische concepten naar praktisch optreden, maar elk hoofdstuk legt dit verband wel op een of andere manier. De theoretische hoofdstukken geven steeds aan wat de praktische uitwerking is van de begrippen die zij bespreken, en de praktische hoofdstukken geven op hun beurt aan welke concepten inzicht geven in het handelen van de actoren die zij bespreken.

Onderwerpen als oorlog, vrede en veiligheid zijn voortdurend in beweging door de snelle ontwikkelingen en veranderingen in de internationale arena. Daardoor kan een boek als dit nooit lang up-to-date blijven en kunnen sommige voorbeelden alweer snel gedateerd overkomen. Zo zijn de oorlog in Oekraïne, begonnen in 2022, en de oorlog tussen Israël en Hamas, begonnen in 2023, wel meegenomen in diverse

hoofdstukken, maar zijn hun uitkomst en hun gevolgen op langere termijn nog niet bekend. Doordat studenten zelf of samen in de klas de theorieën en concepten steeds op nieuwe ontwikkelingen of op nieuwe gevallen kunnen toepassen is dit geen onoverkomelijk bezwaar.

Het boek bestaat uit zes delen, die hierna kort worden weergegeven.

Deel I Het domein van veiligheidsstudies

Hoofdstuk 1 geeft een historisch overzicht om de ontwikkelingen en gebeurtenissen die in het boek worden behandeld te begrijpen en in de context te kunnen plaatsen. Daarna wordt in hoofdstuk 2 de inhoud van het vak internationale veiligheidsstudies uitgelegd en wordt zijn relatie met verwante vakgebieden geschetst. In hoofdstuk 3 komen de verschillende theorieën en benaderingen in het vakgebied aan de orde, waaronder liberalisme, realisme, marxisme, behaviorisme, en constructivisme.

Deel II Kernconcepten

Deel II gaat in op een aantal kernconcepten die in de theorieën en debatten over veiligheid een centrale rol spelen, namelijk oorlog (hoofdstuk 4), vrede (hoofdstuk 5), veiligheid (hoofdstuk 6) en macht (hoofdstuk 7). De hoofdstukken in dit deel besteden aandacht aan definiëring van deze concepten, de historische en academische ontwikkeling van deze concepten, en de plaats van deze concepten in de verschillende stromingen binnen veiligheidsstudies en de lopende debatten op het vakgebied.

Deel III Statelijke actoren

Dit deel gaat in op de rol van de staat die in veel theorieën en benaderingen binnen het vak veiligheidsstudies een centrale plaats inneemt. Hoofdstuk 8 gaat dieper in op het begrip en het verschijnsel staat. De hoofdstukken 9 en 10 behandelen in groter detail respectievelijk het Nederlandse en Belgische buitenland-, veiligheids- en defensiebeleid.

Deel IV Niet-statelijke actoren

Als kritiek op het staatscentrisme van eerdere benaderingen is binnen het vakgebied veiligheidsstudies gaandeweg meer aandacht gekomen voor de rol van niet-statelijke actoren bij oorlog, conflict en vredesopbouw. Deel IV gaat in op drie belangrijke clusters van niet-statelijke actoren: niet-gouvernementele organisaties (ngo's; hoofdstuk 11), het bedrijfsleven (hoofdstuk 12) en gewelddadige niet-statelijke actoren (hoofdstuk 13).

Deel V Internationale veiligheidssamenwerking

Deel V gaat in op de internationale samenwerking in het veiligheidsdomein. Hoofdstuk 14 behandelt de principes, modaliteiten en verklaringen voor internationale

samenwerking. De volgende hoofdstukken gaan in op concrete vormen van internationale samenwerking. Naast de VN (hoofdstuk 15) ligt de focus in dit deel op Europese veiligheidsorganisaties: de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Raad van Europa (hoofdstuk 16), de NAVO (hoofdstuk 17) en de EU (hoofdstuk 18). Hoofdstuk 19 over interorganisatorische samenwerking gaat in op en hoe deze organisaties samenwerken.

Deel VI Conflictmanagement

Het laatste deel gaat in op de wijze waarop conflicten worden voorkomen en opgelost, en vredesopbouw plaatsvindt. Hoofdstuk 20 behandelt conflictpreventie, hoofdstuk 21 bespreekt hoe bemiddeling tussen de conflictpartijen vorm krijgt en hoofdstuk 22 gaat dieper in op vredesoperaties met een militaire component.

Afsluiting hoofdstukken

Aan het eind van ieder hoofdstuk worden de kernpunten van de behandelde materie weergegeven om zo de verdere reflectie over de stof te stimuleren. Ook worden een aantal kernvragen geformuleerd die de studenten of lezers helpen de stof te doordenken of zich voor te bereiden op een examen.

Ook al bestaat dit boek uit meer dan twintig hoofdstukken, dan nog zijn er keuzen gemaakt en hebben de auteurs zich moeten beperken. Daarom sluit elk hoofdstuk af met een aantal literatuursuggesties voor verdere verbreding of verdieping van de opgedane kennis.

Voor internationale organisaties gebruiken wij de Nederlandse namen. In principe hoort daar de Nederlandse afkorting bij, maar we maken een uitzondering wanneer in de Nederlandse pers en andere publicaties standaard de Engelse afkorting wordt gebruikt. Dat is niet helemaal consequent maar het is al de praktijk; we zouden alleen maar verwarring stichten als we de Wereldhandelsorganisatie afkorten als WHO (de gebruikelijke afkorting voor de Wereldgezondheidsorganisatie).

Dankwoord

Dit boek is tot stand gekomen door een samenwerking tussen academici van de Nederlandse Defensie Academie te Breda en Belgische academici van de universiteiten te Gent en Brussel.

De redactie is alle auteurs zeer erkentelijk voor hun bijdragen. Alle hoofdstukken zijn onderwerp geweest van gesprekken tussen de redactie en de afzonderlijke auteurs om tot een zekere eenduidigheid in aanpak, opzet en invulling van ieder hoofdstuk te komen. Daarbij moet worden opgemerkt dat iedere auteur verantwoordelijk is voor zijn of haar eigen bijdrage. De geformuleerde standpunten of visies kunnen alleen worden toegeschreven aan de auteurs van de desbetreffende hoofdstukken.

In een aantal hoofdstukken is gebruikgemaakt van teksten die de auteurs eerder publiceerden in het NLDA-lesboek *Inleiding Krijgswetenschappen*.¹ We zijn de redactie van dat boek, Sabine Mengelberg, Michiel de Jong en Anton de Munnik, dank verschuldigd voor toestemming voor hergebruik.

Tot slot is veel dank verschuldigd aan Dominique Schuiling, Mike Hofelt en Henrieke Heijboer. Alle drie hebben zij als stagiairs aan de Nederlandse Defensie Academie een belangrijke bijdrage geleverd aan de totstandkoming van het boek. Saskia Gieling en Lisa van Vliet van Leiden University Press danken we voor de professionele begeleiding bij het publicatieproces.

Breda, 2024.

Sabine Mengelberg, Georg Frerks en Maarten Rothman

¹ Dit geldt voor de hoofdstukken: 1, 3, 7, 8, 9, en 14; Mengelberg et al., *Inleiding Krijgswetenschappen*.